

18,6% у містах, а серед сільських жителів – 19,8%. Тому населення країни оцінюють як «дуже і дуже старе».

Низька якість життя населення призводить також до зниження рівня людського розвитку, до погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням; до погіршення здоров'я громадян до критично загрозливих меж та людського капіталу загалом, і, відповідно, до подальшого послаблення конкурентоспроможності держави.

IV. Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, низька конкурентоспроможність нашої країни визначається не тільки макроекономічною нестабільністю (інфляцією, несприятливим підприємницьким середовищем, неефективним витрачанням бюджетних ресурсів), слабкою здатністю до адаптації нових технологій через залучення прямих іноземних інвестицій, корупцією тощо, але й низьким рівнем якості життя населення. Тому створення умов для розвитку людини, підвищення її конкурентоспроможності закладає базу до майбутнього розвитку та членства в ЄС і є об'єктивною вимогою підвищення конкурентоспроможності України.

Усе сказане зумовлює необхідність подальших досліджень щодо можливого підвищення якості та рівня життя населення України у посткризовий період відповідно до європейських стандартів, розробки відповідних рекомендацій.

УДК 331.582(477)

Гречаник В. П., Васильченко Г. В., Васильченко С. М.

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА

У статті досліджуються соціально-політичні аспекти розвитку людських ресурсів України, проблеми їх оцінки та впливу на економічне зростання в умовах глобалізації сучасної економіки.

Ключові слова: людські ресурси, людський капітал, розвиток людських ресурсів, оцінка людських ресурсів, національне багатство.

I. Вступ. Займаючи площу у 0,5 % світового суходолу, маючи 0,7% населення планети та 5% світових ресурсів, Україна виробляє мен-

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – Т. 2.: Академія народного господарства. – с. 5.

2. Дробот Е. Теоретические основы концепции национальной конкурентоспособности. – Материали научной-практической конференции по гуманитарным и социально-экономическим дисциплинам. – Выпуск 4. – СПб. – СЗТУ. – 2005. с. 12-24.

3. Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг». – 2002. – с.

4. Конкурентоспроможність національної економіки. Монографія / За ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582с.

5. Рівень і якість життя населення / За ред. Є.П. Кушнарєв, В. С. Пономаренко. – Х.: ВД «Інжек», 2004.

6. Норкіна Т. П., Скарбун З. О., Тарханова Н. О. Соціальна політика та якість життя населення // Економіка будівництва і міського господарства. – Том 6. – № 1. – 2010. – С. 33-38.

7. Отчет о конкурентоспособности Украины 2009. Навстречу экономическому росту и процветанию. – К.: Фонд «Эффективное управление», 2009. – 236 с.

8. Denison E. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us. - N.-Y. - 1962. – С.69–70.

9. Ілляшенко Т.О., Радіонова І.О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – с. 223-228.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

The paper examines interplay of population quality of life and national competitiveness. Negative impact of factors on quality of life in Ukraine is characterized and a range of suggestions for its improvement is formulated

ше 0,3% світового ВВП. Наша земля і розвідані корисні копалини оцінюються в 460 трлн. грн. (по 10 млн. грн. природних ресурсів на одного мешканця) [розраховано за даними 1, 2, 3]. Україна належить до країн з найвищим рівнем забезпеченості населення сільськогосподарськими землями. На одного мешканця припадає по 0,9 га сільськогосподарських угідь, з них 0,7 га ораної землі, найкращих чорноземів. Це майже у тричі більше ніж в світі. Наприклад, у Великобританії – 0,12 га, Німеччині – 0,2 га, в цілому по Європі – 0,26 га, світове забезпечення – 0,28 га.) [розраховано за да-

ними 4]. За оцінками іноземних експертів, Україна з такими ресурсами в 1990 році мала найкращі шанси успішного трансформування своєї економіки в ринкову, і вже на початку ХХІ ст. змогла б увійти в десятку країн з найвищим рівнем життя. Натомість за 20 років незалежності Україна не тільки не стала заможною країною, але за основними макроекономічними показниками опустилися на третину, а за інвестиціями в основний капітал – на половину нижче рівня «бідного» 1990 року. Обсяг промислового виробництва скоротився майже у два рази, сільськогосподарського – на третину, а виробництво продовольчих продуктів і товарів легкої промисловості відповідно в 1,8 та 25 рази. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у шість разів. Розвалено виробництво товарів легкої промисловості, продовольчих товарів. М'ясо-молочні продукти, крупи, овочі, фрукти та інші сільськогосподарські продукти, одяг, взуття, радіоелектронна техніка, автомобілі (часто низької якості) стали завозити з сусідніх держав, що суттєво підірвало національне виробництво і спонукало підприємців закрити біля 6-7 млн. робочих місць. Споживання на душу населення ні по калорійності, а ні по структурі за останні 20 років не досягло рівня 1990 року. [розраховано за даними 5].

Після незначного соціально-економічного зростання в 2000-2008 роках, Україна за останні два роки знову зазнала значного спаду. У рейтингу Всесвітнього економічного форуму за 2009-2010 рр. Україна посіла 82 у позицію серед 133 країн, знизившись за рік на 10 позицій, знаходиться в групі латиноамериканських та африканських країн. Як свідчать результати підрахунку глобальної конкурентоспроможності України за 2009-2010 роки, країна відкотилася назад за всіма трьома групами складових рейтингу: а) базовими вимогами (державні та приватні інституції: права власності, етика і корупція, зловживання впливом, ефективність уряду, безпека тощо; інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта) з 86-го на 94 місце; б) факторами ефективності (вища та професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність розвитку фінансового ринку; оснащення новітніми технологіями; розмір ринку) з 58-го на 68-е; в) фактори інноваційного розвитку (рівень розвитку бізнесу; інновації) з 66-го на 80 місце. [6, 19-23]

II. Постановка завдання. Загально відомо, що національне багатство будь-якої країни

складається з людського, фізичного і природного капіталу, а його обсяги визначаються рівнем розвитку матеріального і нематеріального виробництва. Головною складовою національного багатства країни традиційно вважали фізичний капітал (нагромаджені матеріально-речові фонди). Світовий банк у 1995 році на експериментальній основі провів оцінку національного багатства в 192-х країнах світу. За його розрахунками частка людського капіталу складала 64%, фізичного – 16% і природного – 20%. У країнах із високим рівнем доходів, наприклад Німеччині, Японії, Швейцарії вартість людського капіталу сягає 80% національного багатства. Проте в країнах Африки, розташованих на південь від Сахари, понад половину національного багатства, як і раніше, становлять природні ресурси. В Україні вітчизняна статистика не враховує цінність людського капіталу в структурі національного багатства. [13, 377-378]

Серед причин неефективного господарювання та жалюгідного рівня життя в Україні, основною є – не належне ставлення до людських ресурсів, їх оцінки та ролі в соціально-економічному і духовному розвитку України. Адже тільки людські ресурси вважаються єдиним і головним суб'єктом соціально-економічного і духовного розвитку суспільства. У "Звіті про людський розвиток" за 1990, передбаченому Програмою розвитку ООН, зазначалося: "Справжнє багатство країни – це її народ. Мета розвитку полягає у створенні для людей умов, у яких їх життя було б тривалим, здоровим і наповненим творчістю. Цю просту, але дуже важливу істину дуже часто забувають у гонитві за матеріальними і фінансовими благами". [7, с. 218-219]

З появою держав та їх розвитком виникають потреби не тільки у додаткових природних ресурсах, але і людських. В наслідок воєнних дій (походів) полонених людей (навіть жінок, дітей) перетворювали в рабів і продавали як товар або заставляли безплатно працювати на важких роботах. Так створювався і функціонував століттями рабовласницький суспільний лад (з IV тисячоліття до н. е.). В давньому Єгипті головними виробниками були вільні селянські громади, і лише частково для обробітку ґрунту, на будівництві пірамід, каналів, храмів використовували праця рабів. Найбільшими рабовласниками були фараони. Рабів також мали жерці і державні чиновники. Класич-

ною країною рабства була Греція. Праця раба була в сільському господарстві, ремісництві IV ст. до н. е. була найвагомішою. В Афінах налічу налічувалося 365 тис. рабів і лише 90 тис. вільних громадян. Рабів вільно продавали й купували. Раб коштував 167, а рабиня – 135-220 драхм (за одну драхму воїн міг прожити один день). В Італії у I ст. до н. е. було майже 12 млн. рабів і 10 млн. вільних громадян. Міжнародним центром раборгівлі став Делос, тут щодня продавали до 10 тис. рабів [14, 147].

Народи Середньої, Північної та Східної Європи не зазнали рабовласницького устрою бо від первіснообщинного ладу перейшли до феодального. Земельна аристократія, феодалі прибирали до свої рук більшість земельних масивів і поступово перетворювали селян в кріпаків, свою власність. Кріпаків продавали як товар, причому цілими селами. За викуп молодого Т. Г. Шевченка було заплачено 2500 рублів, це на той час величезна вартість. Ціна раба, кріпака залежала не тільки від його фізичних даних, але і розумових чи професійних якостей. Через недооцінку важливості людських ресурсів (капіталу) Україна залишилася далеко по заду держав, що мали значно гірші умови для розвитку. А ще трагічніше – Україну покидають високої кваліфікації вчені, фахівці, активна частина робочої сили.

Сучасна наука розглядає трансформаційні процеси соціально-економічного розвитку через призму еволюції людини. Населення – людський ресурс певної країни, сукупність індивідів, соціальних спільнот, що проживають на певній території, створюють і використовують знаряддя праці, виробляють і споживають певні матеріальні і духовні блага. Це людський капітал – єдиний і головний суб'єкт історичного, соціально-економічного та духовного становлення та найцінніший фактор розвитку будь-якої країни та всього світу. Кожна людина, як продукт природи, – є біосоціальною істотою і в ній поряд із соціальним, органічно формуються біологічні особливості – фізіологічні, психологічні, генетичні тощо. Має притаманний їй потенціал – втілених природою здібностей, таланту, освіти, кваліфікації та здатність працювати і приносити дохід. Світовий банк та ООН включає в це поняття також стан здоров'я та якість харчування, освіти, професійний досвід, фізичний стан, здатність до виживання, інші характеристики, що забезпе-

чують продуктивність і самозабезпеченість людей. [7, с. 216] Такі особливості відрізняють людей, відповідно відрізняється їх вартість (цінність). В науковій літературі існують такі поняття. як «людина економічна» (сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника) і «людина соціальна» (система суспільних відносин, у межах якої всебічно розвиваються якісні особливості людини, формується її особистість, що передбачає діалектичне заперечення економічної сутності людини, тобто людини економічної). Процес такого діалектичного заперечення означає, що людина соціальна не може формуватися без досягнення найвищих якостей людини-працівника і раціональних меж людини власника. [7, 214-215.]

Людина в суспільному житті має низку найрізноманітніших потреб: фізіологічні, в безпеці і захисті, інтелектуальні, духовні, в соціальному забезпеченні тощо. Зростання потреб стає об'єктивним економічним законом, який у свою чергу відображає потребу безперервного зростання обсягу і різноманітності споживних вартостей. Зростання потреб ініціює перманентний розвиток суспільства, розширення і вдосконалення продуктивних сил. Як особистість, вільний індивід, володіючи здібностями і здатністю створювати значний дохід, багатство, але часто результати його праці привласнює інша особа. Це призводить до розширення населення на бідних і багатих, породжує глибокі протиріччя, конфлікти і дестабілізації суспільного життя та гальмує соціально-економічний розвиток. Прикладом цього сьогодні є значні заворушення в Африканських країнах.

На початку XXI ст. переважна більшість населення планети позбавлена свободи через всеохоплюючу злиденність. Понад 2 млн. осіб у світі, за даними ООН, наприкінці XX ст. жили в злиднях, а "нужденні люди, – за словами Ф. Рузвельта, – невільні люди, голодні і безробітні – матеріал, з якого будують диктатуру". Водночас 225 найбагатших людей світу володіють багатством у сумі понад 1 трлн. дол. США (що дорівнює доходам більше як 2,8 млрд. людей планети), а троє найзаможніших мільярдерів мають власність, що перевищує ВВП 48 слаборозвинених країн. [7, с. 216] Не кращий стан є і в Україні. На тлі деформованої, а то і злочинної економічної політики за роки незалежності значного спаду виробниц-

тва пересічне населення суттєво збідніло, тоді як купка олігархів стали мільярдерами.

III. Результати. Людський розвиток – процес розширення свободи вибору людини. Сталлий людський розвиток (як найдосконаліша форма людського розвитку) – розвиток ґрунтується на справедливості у межах одного й кількох поколінь і дає змогу нинішнім і майбутнім поколінням якнайкраще використати свої потенційні здібності в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах. Людський розвиток зумовлює економічне зростання та справедливий розподіл його результатів, відновлення довкілля, підвищення добробуту та ін.. Людський розвиток розглядають на рівні концепцій, економічної політики та вимірів і характеристики його реального стану. На концептуальному рівні людський розвиток має давнє походження. Ще Аристотель звернув увагу, що "достаток не є тим добром, яке ми шукаємо, а є лише корисним для пошуків чогось іншого". Він вважав, що фундаментальне значення суспільства – забезпечення "квітучого життя". [7, 217-218] Нажаль вітчизняна економічна наука приділяє недостатньо уваги дослідженням проблем ролі і оцінки людського ресурсу, його впливу на соціально-економічний розвиток. Крім того, до цього часу не розроблено методики оцінки людського ресурсу як найважливішої складової національного багатства. На наш погляд в цьому криється одна із причин наших економічних провалів і жалюгідно низького рівня матеріального та духовного життя українського народу.

З розвитком суспільного прогресу робоча сила перестає бути лише фактором виробництва. Вкладення в робочу силу – освіту, охорону здоров'я, культуру, кваліфікацію, – формують нову якість, що є новою формою людського багатства. Лауреат Нобелівської премії М. Фрідмен серед основних форм багатства (гроші, облігації, акції, фізичні блага) називає і "людський капітал". Вживання цієї категорії багатьма вченими пояснюється тим, що "людський капітал", як будь-який інший капітал, є результатом інвестування і генерує в певний час віддачу у формі інвестиційного доходу, тобто створюється тоді, коли людина інвестує в саму себе, здобуваючи освіту. Інвестиції в "людський капітал" повертаються у вигляді висококваліфікованої та продуктивної праці, високої заробітної праці і морального

задоволення від праці. [7, 216] Тому людський ресурс оцінюється не тільки кількісно, але і якісно.

Першу спробу обчислити ціну людського ресурсу, рівень професійної підготовки робітників та інші елементи "живого багатства" у 20-х роках ХХ ст. зробили німецький економіст Г. Лош, англійський економіст Дж. Стампа та інші. Вони визначили вартість людського ресурсу як "вартість виробництва людей", тобто як витрати на здобуття освіти, підтримання здоров'я, на виховання тощо. За цим розрахунком, середня вартість людини становила в 1911 році у США – 23,6 тис. фунтів, у європейській частині Росії – 10,1 тис. фунтів. На початок 90-х вартість складної робочої сили у США становила до 400 тис. дол., а науково-технічного працівника – до 800 тис. дол. (з урахуванням прямих витрат середньої сім'ї на виховання дитину до 18 років, втрачених заробітків матері та праці самого учня, вчителів на його виховання). [1,58]. Сьогодні підготовка одного науковця рівня доктора наук обходиться в середньому в 1,5 – 2,0 мільйона доларів. [9, 101]

У науковій літературі також фігурує поняття «цінності життя», яке непрямим чином пов'язано з цінністю людського ресурсу. Емпіричні розрахунки цінності життя варіюються у межах від близько 200 тис. до 3 млн. дол. США, а за деякими оцінками виходять за ці межі і досягають величини у 50 млн. дол. США. В «Дослідженнях вигід і витрат» (1994 р.) Міністерство транспорту Канади застосовувало такі розміри виплат для страхових випадків: для фатальних випадків – 2 500 000 доларів; для серйозних травм – 66 000 доларів; і для легких травм – 25 000 (у доларах 1986 р.). [10, 67]

Сучасні загально-цивілізаційні процеси проходять через систему взаємозалежності: людина – суспільство – ресурси – техніка – виробництво – споживання – відтворення. Розвиток цивілізаційного процесу ґрунтується на потенціалі людини, креативних можливостях особистості. Людина була і залишається не тільки основним фактором виробництва, але і ініціатором об'єктивної потреби постійного підвищення матеріального і духовного рівня життя. Людина не тільки використовує засоби виробництва, але і створює їх, модернізує, задає певні параметри, задає, таким чином, напрями розвитку цивілізації.

Поняття «цивілізація» почало вживатися у науковій літературі ще у ХVIII ст. Амери-

канський учений-етнограф Л. Г. Морган (1818-1881) у своїй всесвітньо відомій книзі «Первісне суспільство», що по праву вважається однією з визначних пам'яток загальнолюдської культури, розрізняв в історії людства три головні етапи – епоху *дикості, варварства і цивілізації*. Така класифікація зумовлена об'єктивними чинниками, визначальним серед них є спосіб взаємодії людини з природою [13,39]. В свою чергу сучасна наука виокремлює три періоди у розвитку самої цивілізації – *доіндустріальну, або аграрну, індустріальну і постіндустріальну*: а) доіндустріальна, що характеризується активним впливом на економічні процеси екологічного, географічного, демографічного і трудового факторів;

б) індустріальна, що спирається на трудовий, технічний фактори і фактор капіталу;

в) постіндустріальна, якій властиве використання таких специфічних факторів, як інформатика, інтелект тощо. Правда, постіндустріальне суспільство, ще остаточно не сформоване. Нинішній постіндустріальний процес лише розвивається і то в окремих найбільш розвинених державах та окремих галузях. Він набуде визначально-ефективним, коли стане можливим для усіх країн світу.

Сьогодні, в умовах глобалізації, розвитку інформаційних систем – майже кожний чинник виробництва: фінансові і матеріальні ресурси, техніка, технологія, цілі підприємства дуже легко і безперешкодно переміщуються через державні кордони. Поряд з міграцією фізичного і природного капіталу відбувається і міжнародна трудова міграція. До переміщення робочої сили між регіонами (внутрішня міграція), чи виїзд за межі держави (зовнішня міграція), спонукають не тільки економічні чи соціальні проблеми, але і нестабільність соціально-економічного розвитку, переслідування, етнічна або релігійна дискримінація, воєнні конфлікти, стихійні лиха тощо. Україна, століттями знаходилася в прямій залежності від окупаційних режимів, її людські фізично і морально нищилися, еліта вивозилася в метрополії або втікала за кордон, структура народу руйнувалася. Тільки за радянської доби, як відзначає у своїх дослідженнях Л. М. Лукашевич Україна втратила понад 30 млн чол., в тому числі: загинуло в Першу світову і визвольні війни – 6 млн. чол.; депортовано за часів колективізації – 5 млн. чол.; загинуло від голоду 1933р. – 7,2 млн. чол. ; загинуло в концтаборах – 4 млн.

чол.; у другій світовій війні – 5,4 млн. чол.; забрано в гітлерівське рабство – понад 2 млн. чол. З різних причин, в тому числі через національне і соціальне гноблення, українці розпоршилися по всьому світу: у країнах СНД — 6539,3 тис. чол., у тому числі в Росії – 4361,0 тис. чол.; в Європі – 1281,5 тис. чол.; в Америці – 2600,5 тис. чол.; в Австралії і Океанії – 35,5 тис. чол. та за роки незалежності – понад 7 млн. [11,173]

В Україні втрати населення від смертності з зовнішніх причин (від нещасних випадків в транспортних пригодах, на виробництві, від отруєнь, утоплень, вбивств, навмисного самоушкодження тощо) за останні роки дещо зменшилася з 70,0 тис. (2005 р.) до 48,9 тис. осіб у 2008 році, але залишається досить значною [5,350] Якщо оцінити вартість їх життя навіть по найнижчим вартісним критеріям (400 тис. дол.), то втрати складуть біля 160 млрд. грн., або майже дві третини зведеного бюджету України.

В наслідок неефективної національної соціально-економічної політики, недооцінки важливості людського капіталу протягом двадцятиліття своєї незалежності країна, практично, позбулася ключового і найціннішого фактора виробництва і економічного росту – людського капіталу. В 2010р в Україні числилося: постійного населення – 45,8 млн осіб, менше порівняно з 1990 р на 6 млн чол.; економічно активне – 22, 15 млн. чол., з них – найманих працівників – 12,9 млн. чол. або на 11,8 млн. чол. менше ніж в 1990 р. За неофіційними даними (точних статистичних даних не опубліковано) нелегально з України виїхало близько 6-7 млн. осіб, а це майже третина наявного активного населення. За даними МВФ Україна посідає п'яте місце у світі за кількістю трудових мігрантів та друге місце (на першому – Бангладеш) за кількістю бажаючих осіб виїхати на постійне місце проживання до США. В 2010 році 760 тис. осіб, а це 1,65% населення України, подали заявки на отримання «грінкард» – дозволу на проживання і працю в США. [12]

Безпрецедентно руйнується інтелектуальний потенціал, як найцінніша основа національного розвитку економіки будь-якої держави. Без належного кваліфікованого, працездатного, творчого людського ресурсу годі надіятися на створення нової високоякісної національної конкурентоздатної продукції, нової техніки та технології та піднесення матеріального і культурного рівня життя народу. За 1990-

2009 рр. кількість спеціалістів, які виконували науково-технічні роботи в Україні скоротилися з 313,1 тис. осіб до 92,4 тис. [5, 322]. Низька оплата праці, скорочення чисельності науково-дослідних і проектно-конструкторських інституцій призвели до еміграції висококваліфікованих наукових кадрів. Ще в 1999 Є Марчук звернув увагу на те, що Україна стала інтелектуальним інвестором для всієї світової спільноти: країн Західної та Центральної Європи, Канади, США, далекого і близького Сходу, Росії. Тільки за період 1991р та перше півріччя 1999 року з України виїхало близько 6,5 тисяч учених найвищої кваліфікації (академіків, професорів, кандидатів наук), що оцінюється втратою у 13 млрд. дол. та перспективи. Розвинені держави торгують розробками учених, а Україна – ученими. Президент НАУ Б. Патон в своєму інтерв'ю з нагоди 80-річного ювілею НАНУ сказав: "Навіть у страшному сні я не міг собі уявити того стану, в якому опинилася нині вітчизняна наука". За 1993-1998 рр. фінансування НАНУ скоротилося у 15 разів. В одному 1998 році Академія втратила 2,5 тис. працівників, з них 80% – працівники науково-дослідних інститутів. Бюджетні видатки на одного науковця в Україні в 40-50 разів менші, ніж у країнах Євросоюзу. Близько 40 тис. українських науковців перейшли в торгівлю, бізнес, сферу послуг і навіть у кримінальні структури. Майже 30% представників вітчизняної науки, що ще залишилися, працюють на іноземного замовника. Тотальне руйнування інтелектуального потенціалу нації є одним з найнебезпечніших за своїми наслідками проявів загальної кризи і головною небезпекою для історичних перспектив незалежної України. Наш так званий середній клас, який складається з дрібних торговців, ремісників, дилерів, брокерів – це практично колишні інженери, конструктори, вчителі, науковці, що втратили професійний статус. [9, 96-103]. Обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт, які ще в 2000 р. склали 1,2% ВВП, понизилися до 0,85% (7,8 млрд. грн.) у 2009 р., причому доля бюджетних коштів складає всього третину (3,4 млрд. грн.), замовлення іноземних держав – 0,25% (1,92 млрд. грн.) і кошти власників вітчизняних підприємств всього – 2,4% (1,87 млрд. грн.). За останні десять років (2000-2009) відповідно до статистичних даних виїхали за межі України 133 доктори і 723 кандидати наук,

а це понад мільярд доларів. Натомість кількість підприємств, що впроваджували інновації зменшилося з 1491 (2000 р.) до 1180 (2009 р.), а частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції складає всього 3,9%. [5, 323, 327]

IV. Висновки. Людський капітал є найважливішою складовою національного багатства. Його чисельність, структура розвитку, відтворення за своєю суттю є складним комплексним процесом і включає в себе різні етапи і напрями життєдіяльності населення, зокрема його дієздатної (працездатної) частини та людини зокрема, як індивідуума, дотримання і примноження спадкових взаємозв'язків минулих поколінь. В свою чергу, гармонія, єдність і рівень людського розвитку суттєво впливають на результативність соціального, економічного, духовного розвитку суспільства. Ця гіпотеза підтверджується практикою всього історичного періоду людського розвитку, починаючи з родових племен. Навіть при недосконалих засобах праці чи обмежених природно-сировинних ресурсів, але при високому рівні організації людського потенціалу соціально-економічний результат стає набагато ефективнішим, ніж при високо ефективних засобах праці і поганій організації діяльності людей. Тому вважаємо, що пора переосмислити відношення до людських ресурсів, провести їх вартісну оцінку і переглянути методику формування складових національного багатства України.

1. Куценко В. І. Особливості ресурсного потенціалу України. // Додаток до наукового журналу "Персонал". – 1999. – № 4 – С. 9-13.

2. Смітюх Г. Природні ресурси – власність українського народу. // «Голос України». – 2007. – № 231. – С. 6.

3. Карлюк І., О. Канаши О. Земельні ресурси України: спроба об'єктивної оцінки. // Урядовий кур'єр. – 2007-№ 237. – С. 9.

4. Юрківський В. М. Країни світу. – К.: Либідь. – С. 368.

5. Держкомстат України. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К.: Держкомстат, 2010. – С. 567.

6. Звіт про конкурентоспроможність України. К.: Фонд ефективного управління, 2010. – С. 162.

7. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 2. – К.: ВЦ «Академія», 2001. – С. 846.

8. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 1. – К.: ВЦ «Академія», К. 2000. – С. 864.

9. Марчук Є. П'ять років української трагедії. – К.: Християнсько-народний союз, 1999. – С. 157.

10. Аналіз вигід і витрат. Переклад з англійської Світлани Соколик. – К.: Основи, 1999. – С. 175.

11. Лукашевич Л.М. Україна: історико-економічний розвиток. К.: МАУП, 1997. – С. 208.

12. Снігур О. Країна емігрантів. // «Україна молода». – 2011. – № 21. – С. 2.
13. Гальчинський А, П Єценко П. Економічна теорія. – К.: Вища школа, 2007. – С. 503.
14. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 3. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – С. 952.

The article devoted the socio-political aspects of development labor force, estimations of human capital. Authors research influence of development of human resource in Ukraine on socio-economic development in the conditions of globalization.

УДК 331.101.26:330.46

Стефінін В. В., Мацола М. М.

ЯКІСТЬ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглядається роль якості праці як чинника економічної безпеки держави. Проаналізовано складові державної політики стосовно забезпечення політики якості. Здійснено спробу обґрунтувати пропозиції щодо підвищення якості праці.

Ключові слова: *якість праці, економічна безпека, політика держави, підвищення якості праці, національна економіка, конкурентоспроможність, управління якістю праці, національні інтереси, інвестиції, науково-технічний прогрес.*

I. Вступ. На межі тисячоліть відбулося формування нових умов успішного функціонування економіки країн, що мають за мету вдосконалення системи управління якістю праці і продукції на різних рівнях та впровадження її у сучасні механізми господарювання. Так, починає діяти новий світовий ринок, що стратегічно спрямований на досягнення довгострокової мети – поліпшення якості у всіх її вимірах. До того ж розвиток НТП створює нові складніші передумови до вдосконалення методів контролю за якістю, що в свою чергу, висуває вимоги до системного підходу управління якістю, де головне не лише результат, але й інструментарій його реалізації.

Подальше вдосконалення управління якістю вимагає виходу на ринок компаній нового типу, які б були еталоном ділової досконалості у бізнесі з додержанням таких вимог: першочергова орієнтація на споживача; якість – не тільки мета усього підприємства, але й кожного його працівника; якість має отримати статус мови міжнародного спілкування, за допомогою якої відбувається інтеграція економіки якості окремої країни у глобальний ринок; впровадження в управління якістю сучасних досягнень науки та техніки; вибір надійних партнерів на всіх рівнях господарювання; підтримання політики

розвитку та ефективного використання людського капіталу на різних рівнях. В цьому контексті якість праці виступає чинником забезпечення економічної безпеки національної економіки та її суб'єктів, що визначає актуальність дослідження.

Питання якості праці досліджують вчені України та зарубіжжя: С. І. Бандур, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, О. С. Власюк, О. О. Герасименко, Б. М. Генкін, О. А. Грішнова, В. М. Данюк, Г. А. Дмитренко, Т. А. Заяць, В. Л. Іноземцев, М. І. Карлін, Є. П. Качан, А. М. Колот, І. С. Кравченко, Г. Т. Куліков, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, Н. Д. Лук'янченко, Ю. В. Ніколенко, В. М. Новіков, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, С. І. Пирожков, Н. І. Попов, М. Д. Романюк, А. І. Рофе, П. Т. Саблук, М. В. Семикіна, А. С. Тельнов, В. С. Стешенко, С. В. Тютюннікова, А. А. Чухно, Л. В. Шаульська. Однак в цих дослідженнях мало уваги приділяється взаємозв'язку економічної безпеки та якості праці.

II. Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування ролі якості праці в забезпеченні економічної безпеки національної економіки й її суб'єктів та визначення напрямків її підвищення.

III. Результати. Основну роль в процесах зміцнення національної безпеки шляхом підвищення якості праці, набуває участь держави та орієнтація її політики на формування економіки якості, здатної конкурувати на сучасному глобалізованому ринку. Перехід до активної політики розвитку, що включає соціально-економічну, освітню, науково-технічну, промислову, зовнішньоекономічну складові, є необхідною умовою стійкого економічного зростання в сучасних мегаекономічних умовах.

Водночас Україна отримала статус країни з ринковою економікою, а лібералізація торговельного та інвестиційного режиму, що відбуватиметься із прискоренням глобалізаційних